

بسمه تعالی
دانشگاه پیام نور
پایان نامه

برای دریافت درجه کارشناسی ارشد
در رشته زبان و ادبیات فارسی

گروه علمی زبان و ادبیات فارسی
عنوان پایان نامه

فرهنگ تشبیهات در مجموعه غزل های هوشنگ ابتهاج

استاد راهنما

دکتر احمد علی جعفری

استاد مشاور

دکتر حسین یزدانی احمد آبادی

نگارنده

عباس فرودین

دی ماه 1390

و با سپاس فراوان

به پیشگاه پروردگار بزرگ که بدون الطاف او ، نه این کار ، که هیچ کاری به انجام نمی رسد و با تشکر از تمام اساتیدی که در طول سالهای تحصیل ، هر یک نکته ای به من آموختند که مجموع این نکات دانش من شد . علی الخصوص استاد گرامی دکتر احمد علی جعفری که در همه مراحل تهیه این پایان نامه همراه و یاری رسان من بودند و همه اساتید عزیز و فرهیخته دانشگاه پیام نور که با راهنمایی های مشفقان شان یاری گر من بودند.

این پایان نامه را تقدیم می کنم به :

همسر عزیزم ، به خاطر همه سختی هایی که برای فراهم شدن این پایان نامه به همراه من متحمل شد

و

به پدر و مادر عزیزم که شادیشان برای من از همه چیز دنیا عزیز تر است

و

به آنهایی که بودندشان شادم می کرد و نیستند که شاد شوند

کلیات

چکیده: ادعای همانندی بین دو چیز ، که یکی از مهمترین مباحث علم بیان است ، تشبیه نامیده می شود که شامل چهار رکن اصلی مشبه ، مشبه به ، وجه شبه و ادات تشبیه می باشد و با تدوین فرهنگ تشبیه که یک فرهنگ کاربردی است می توان تشبیه های موجود در منبع اصلی را مشاهده نموده و به وسیله فهرست الفبایی ، به آسانی به مشبه یا مشبه به مورد نظر دسترسی یافت .

منبع اصلی این تحقیق مجموعه غزلیات هوشنگ ابتهاج است که در کتاب سیاه مشق توسط انتشارات نشر کارنامه منتشر شده است ، که البته صرفاً از بخش غزلیات این کتاب در این تحقیق استفاده شده که مجموعاً شامل 129 غزل است که پس از بررسی تمامی ابیات به تعداد 239 تشبیه در ابیات بر خورد کردم، و سعی شده که تمامی تشبیه های موجود در ابیات استخراج شود و در جداول مربوطه با توضیحات لازم قرار گیرد . نکته ای که بیش از همه در این تحقیق جلب نظر میکند کثرت استفاده از تشبیه مجمل (که بیشتر این تشبیهات مجمل بلیغ هستند) نسبت به سایر تشبیهات است.

همچنین استفاده از مشبه به های حسی نسبت به مشبه به های عقلی برتری قابل توجی دارد که نشان از این دارد که شاعر بیشتر به طبیعت و اجسام اطراف خود توجه داشته تا ذهنیات انتزاعی.

در بخش اول تشبیهات از نظر ساختاری و وجود ارکان تشبیه (مشبه ، مشبه به ، ادات تشبیه و وجه شبه) بررسی شده است و در بخش دوم نمودار ها که معرف بسامد تکرار انواع تشبیه هستند گنجانده شده و در بخش سوم کلیه مشبه و مشبه به ها به صورت فهرست وار در جداول مربوطه جمع گشته تا به راحتی قابل ارجاع باشند

واژگان کلیدی: تشبیه ، غزل ، هوشنگ ابتهاج ، فرهنگ تشبیهات ، سیاه مشق

علايم اختصاری

ادات: ادات تشبیه

ارکان: ارکان تشبیه

ب: بیت

ج: جلد

ر.ک: رجوع کنید به

رکن: رکن تشبیه (مشبه، مشبه به، وجه شبه، و یا ادات تشبیه)

ش . ب: شماره بیت

ص: صفحه

صص: صفحات

فرهنگ: فرهنگ تشبیه در غزلیات هوشنگ ابتهاج

A: ادات تشبیه

A1: تشبیه مرسل

A2: تشبیه موکد

B: مشبه به

B1: مشبه به مفرد

B2: مشبه به مقید

B3: مشبه به مرکب

C: تشبیه تفضیل

F: تشبیه ملفوف

G: تشبیه مفروق

H: مشبه یا مشبه به حسی

J: تشبیه جمع

K: تشبیه معکوس

L: مشبه یا مشبه به عقلی

- M: مشبه
- M1: مشبه مفرد
- M2: مشبه مقید
- M3: مشبه مرکب
- S: تشبیه مشروط
- T: تشبیه تسویه
- V: وجه شبه
- V1: تشبیه مفصل
- V2: تشبیه مجمل
- V3: تشبیه بلیغ
- V4: اضافه تشبیهی
- V5: تشبیه بلیغ اسنادی
- V6: تشبیه دوگانه یا استخدام
- V7: وجه شبه مفرد
- V8: وجه شبه متعدد
- V9: وجه شبه مرکب
- V10: تشبیه تمثیل
- Z: تشبیه مضمّر

فهرست

صفحه	عنوان
4	کلیات
8	مقدمه
9	چیستی ، چرایی و چگونگی تحقیق
12	تشبیه
14	تشبیه در یک نگاه
24	شرح حال شاعر
29	آثار
	فرهنگ تشبیهات
41	در مجموعه غزلهای امیر هوشنگ ابتهاج
42	ابیات تشبیهی
102	بخش دوم نمودارها
110	بخش سوم فرهنگ مشبه و مشبه به
135	نتیجه گیری

بشر از دیر باز دغدغه انتقال خواسته ها و آرزوهای خود به دیگران را داشته است و این یکی از مهمترین وجوه تمایز او با دیگر موجودات این کره خاکی می باشد. و جالب است که اولین کار او برای انتقال این منظور با تصویر سازی و استفاده از نماد و تشبیه بصورت نقاشی شروع شد و سال ها گذشت که با پیدایش خط این تصویر سازی به نوشتار تبدیل شد و روز به روز بر کاربرد آن افزوده گشت علی الخصوص در ادبیات که امروزه وظیفه اصلی ادبیات را این همانی می دانند و پایه و شالوده ادبیات را یکسان دانستن دو چیز از نظر تشبیه میدانند. به این ترتیب ابزار تخیل و تصویر در بیان به کار گرفته شد و روز به روز بر کاربرد آن افزوده شد و هرچه به زمان حال نزدیک تر میشویم نقش خیال و تخیل در این تصویر سازی ها بیشتر دیده میشود. تا جاییکه با اندکی دقت کاملا مشخص میشود که اصولا وجه تمایز یک اثر هنری و یک متن ساده وجود عنصر خیال و تصویر سازی در آن اثر می باشد هر چند که کلیه امور هنری استفاده از تشبیه رکن اصلی کار را تشکیل میدهد اما نویسنده و شاعر با کمک صنایع ادبی مفاهیم ذهنی خود را ملموس تر و به دریافت خوانندگان نزدیک تر نموده و آنها را در لذت درک لحظه های ناب پرواز مرغ خیال خود شریک می سازد. نقش عنصر خیال در ادبیات تا حدی است که آن را «تعیین کننده ترین اصل تمییز شعرا از نظم ساز» دانسته اند. (شفیعی کدکنی، 1372:ص2)

می توان گفت که تخیل و تصویر اصولا اساسی ترین و مهم ترین جنبه ادبیات است. چنانچه در ساختمان شعر و حتی نثر های خیال انگیز که درونمایه شعری دارند دقت کنیم، متوجه سهم عمده عنصر خیال در پرورش این آثار خواهیم شدو شاید تنها، اثری را بتوان هنری نامید که نقشی از خیال در خود داشته باشد. شعرا و نویسندگان به نقش این عنصر سازنده به خوبی توجه داشته و آثار خود را با خیال و تصویر سازی و استفاده از صنایع ادبی پرورانده اند.

علم بیان که به بحث درباره ابزار تخیل و صنایع ادبی می پردازد، به چهار قسمت اصلی تقسیم می شود: تشبیه، مجاز، استعاره و کنایه.

در این تحقیق ابیات غزلیات هوشنگ ابتهاج صرفا از نظر تشبیه مورد بررسی قرار میگیرد که حاصل آن، فرهنگ تشبیهات غزلیات هوشنگ ابتهاج خواهد بود. ان شاء الله.

چیستی ، چرایی و چگونگی تحقیق

الف) چیستی تحقیق (بیان مساله و سوال های اصلی تحقیق)

در این پژوهش سعی شده است به این سوال پاسخ داده شود که نوع و نحوه بکارگیری تشبیه در غزلیات هوشنگ ابتهاج به چه صورتی است؟ بصورتی که ابیات تشبیه دار و ارکان چهار گانه آن و ویژگی هر یک از ارکان از نظر لفظ و معنا و شکل و مفهوم کلی تشبیه و نیز چگونگی دسترسی به بیت مذکور در منبع اصلی نمایانده شده است

ب) چرایی تحقیق (پیشینه و ضرورت انجام تحقیق)

اینکه اصولاً چرا می‌خواهیم چنین پژوهشی انجام دهیم و چه فوایدی برای چه گروهی از افراد برای آن متصور است دومین سوالی است که در این مورد پیش می‌آید .

در رابطه با فایده تنظیم یک فرهنگ جدید باید گفت که کمترین فایده این کار بالا بردن کیفیت تفهیم کتون ادبی و در نتیجه ، ارتقاء و بهبود آموزه های مردم و در نتیجه بالا بردن فرهنگ جامعه است اما تدوین فرهنگ تشبیه برای دانشجویان ادبیات و کسانی که در زمینه ادبیات فعالیت میکنند ضروری به نظر میرسد چراکه تحقیق در این رابطه را بسیار آسان میکند و راه را برای مطالعات بعدی و تخصصی تر هموار می کند. علاوه بر آن خوانندگان غیر فارسی زبان که چندان با اصطلاحات و تعبییرات زبان فارسی آشنایی ندارند، به واسطه این فرهنگ ها میتوانند رموز تشبیهات در اشعار شاعران را به خوبی درک کرده و همچون یک خواننده ایرانی از اثر مورد علاقه خود لذت کافی ببرند .

ضمناً با کمک فرهنگ تشبیه و دقت در جزییات مشبه و مشبه به و وجه شبه می توان به مسایل اجتماعی و فرهنگی جامعه عصر شاعر آشنا شد و بسیاری از ناشناخته های تاریخی و فرهنگی یک ملت را کشف کرد.

ج) چگونگی تحقیق

در این تحقیق کلیه ابیات از نظر تشبیه مورد بررسی قرار گرفته و کلیه تشبیهات استخراج شده مورد مطالعه و بررسی قرار گرفته و سرانجام در جداول مربوطه قرار داده شده .

البته در این پژوهش به دلیل اینکه خواسته ایم تخصصی تر بررسی کنیم، مبنای کار بر تشبیه قرار دارد و استعارات و تمثیلات که در بعضی موارد بسیار به تشبیه نزدیک بوده اند از دستور کار خارج شده است.

بخش اول

در این پژوهش نخست ابیات تشبیه دار انتخاب و استخراج شده و به ترتیب شماره بیت گرد آوری شده اند .

مشبه ، مشبه به ، وجه شبه و ادات تشبیه نیز مشخص گشته اند در بخش اول جدولی تهیه و در هشت ستون تنظیم شده است که عنوان هر ستون به شرح زیر است:

ستون اول: شماره ردیف ، نشان دهنده جامعه آماری تحقیق و کل ابیات تشبیه دار غزلیات است.

ستون دوم: بیت ، بیت تشبیه دار در این ستون درج شده است . چنانچه مشبه در یک بیت و مشبه به در بیت بعد آمده باشد ، هر دو بیت ثبت شده است .

ستون سوم: مشبه با نماد M

ستون چهارم: مشبه به با نماد B

ستون پنجم: وجه شبه با نماد V

ستون ششم: ادات تشبیه با نماد A

ستون هفتم: ساختار نمادین تشبیه: این ستون نشان دهنده نماد کلی تشبیه در بیت تشبیه دار است . این نماد ها (که در تمامی فرهنگ های تشبیه این گروه از پایان نامه ها یکسان است) در همان نگاه اول همه اطلاعات تشبیهی را که خواننده نیاز دارد در اختیار او قرار می دهند.

ساختار نمادین تشبیه بر اساس علایم اختصاری توضیح داده شده در صفحات 22 و 25 و صفحه علایم اختصاری در ابتدای پایان نامه ، و از چپ به راست خوانده می شود.

بخش دوم :

این بخش که مهم ترین بخش این تحقیق و هدف اصلی آن است ، شامل سه فصل میباشد که «فرهنگ الفبایی مشبه ، مشبه به ، و ادات تشبیه » را در بر میگیرد .

جداول این سه فصل در سه ستون تهیه و تنظیم شده اند که عناوین آن به شرح زیر است:

ستون اول: رکن (مشبه ، مشبه به یا ادات) . رکن مزبور که به صورت الفبایی تنظیم شده است .

ستون دوم : شماره بیت از آنجاکه در منبع مورد استفاده من شماره ابیات درج نشده در این ستون شماره صفحه بیت را درج کرده ام .

ستون سوم: شماره ردیف که نشانی بیت در پایان نامه است.

به این ترتیب چنانچه بخواهیم بدانیم کلمه ای به عنوان مشبه یا مشبه به یا ادات تشبیه غزلیات به کار رفته است یا خیر ، به فرهنگ الفبایی رکن مربوطه مراجعه میکنیم و در صورت یافتن آن ، به کمک شماره صفحه ، آن را در کتاب می یابیم.

اکنون بحث اصلی را که همان بررسی تشبیه به عنوان یکی از مهم ترین ابزار صورخیال و همچنین مبحث زیر ساختی این پایان نامه پی میگیریم.

تشبیه

تشبیه به قدری در زندگی ما نقش دارد که گاهی فراموش میکنیم که در تمام دوران زندگی دانسته یا ندانسته از آن استفاده کرده ایم چه در دوران کودکی که با کمک تشبیه با دنیای اطرافان آشنا شدیم و چه در صحبت‌های روزمره و چه در علمی‌ترین نوشتارها. ذهن انسان به قدری با تشبیه مانوس است که آنرا جزیی جدایی ناپذیر از زندگی خود میداند و درست به همین دلیل است که متون تعلیمی را با استفاده از پرداختهای تشبیهی می‌نگاشته‌اند. حتی در بزرگترین اثر مکتوب تمام دوران _قرآن_ مجید _ نیز به خوبی دیده میشود که تشبیه و تمثیل در بسیاری از آیات بکار رفته است.

گذشته از تمام این مطالب - چنانکه در ادامه بحث خواهیم گفت - تشبیه را رکن نخستین بلاغت دانسته‌اند و ادبیات با در خدمت گرفتن تشبیه مطالب و مفاهیم مورد نظر را به شکلی بدیه و خیال انگیز در ذهن خواننده جاودان میسازد.

در واقع تشبیه را میتوان یک ابزار دو سویه دانست که از طرفی به یاری پدید آورنده اثر آمده و مفاهیم ذهنی او را به مخاطب منتقل میکند و از سوی دیگر با کمک به خواننده اطلاعات کامل از موقعیت اجتماعی، فرهنگی، سبکی، تاریخی، زبان شناسی و... دوران زندگی شاعر یا نویسنده در اختیار پژوهشگران قرار میدهد. به علاوه از روی تشبیهات می‌توان ملیت و قومیت صاحب تشبیه را بدست آورد... قوم عرب بادیه نشین، تشبیهاتش در حول و حوش صحرا و کوه و دره و دشت و حیوانات و نباتات خود روی بیابانی است. برعکس قوم شهر نشین متمدن تشبیهاتش با مدنیت سازگار است.

در کتب بیانی صورتهای مختلفی از تعریف تشبیه ارایه شده است. بیشتر این تعاریف ترجمه گونه‌هایی از تعریف اولیه تشبیه از زبان عربی است که در کتابهای ابتدایی بلاغت عربی آمده است. تقسیم بندی‌ها، مثال‌ها و نمونه‌های اشعار نیز، بیشتر عربی است. در اینجا به چند نمونه از موارد یاد شده اشاره میشود:

« تشبیه عبارت است از مانند نمودن چیزی به چیزی در معنایی به ادواتی خاص. به عبارت دیگر بیان مشارکت دو چیز است در وصفی از اوصاف به توسط الفاظ مخصوص
(رجایی، 1376: ص244)

« تشبیه عبارت است از مانند نمودن چیزی به چیز دیگر از جهت تناسبی که منظورگوینده باشد»

(همایی، 1374: ص1365)

« تشبیه مشارکت دادن دو طرف است در یک امر یا در وصفی از اوصاف با الفاظ خاص و معین »
(صف 1366:ص 49)

«تشبیه مانده کردن چیزی است به چیزی ، مشروط برآنکه آن ماندگی مبتنی بر کذب باشد نه صدق،یعنی ادعایی باشد نه حقیقی» (شمیسا،1374:ص59)

«ماندگی یا تشبیه مانند کردن چیزی است یا کسی به چیز یا کس دیگر بر بنیاد پیوندی که به پندار شاعرانه در میانه آن دو میتوان یافت» (کزازی،1370:صص40و41)

«تشبیه نخستین و ساده ترین راه تفنن در بیان معنی است و در شعر، نثر و حتی کلام عادی از آن استفاده می شود. در تشبیه لفظ در معنی حقیقی به کار برده میشود و اغلب مقصود از آن مبالغه در مدح یا ذم و یا بیان ماهیت چیزی ناشناخته است با تشبیه آن به چیزی آشنا تر و شناخته تر «
(احمد نژاد،1372:ص85)

اکنون ضمن ارایه یک جمع بندی کلی از تعریف تشبیه ، موضوع را بر مبنای کتاب بیان دکتر شمیسا – که جامع اغلب نظریات تشبیهی است و با سبکی جدید و با استفاده از قابلیت های زبان فارسی و ذکر مثالهای متعدد از شعرای پارسی زبان به رشته تحریر در آمده و در ضمن منبع اصلی این پژوهش است- ادامه میدهم: می توان گفت مختصر ترین و در حال جامع ترین تعریف از تشبیه « ادعای ماندگی بین دو چیز » است. (شمیسا،1374:ص59) در این تعریف دو چیز مشبه و مشبه به ، ماندگی وجه شبه و کلمه ای که نشان دهنده این ادعا باشد ادات تشبیه است.

مشبه و مشبه به دو سوی اصلی تشبیه هستند که در هر شرایطی مذکور میباشند . ولی ادات و وجه شبه می تواند مذکور یا محذوف باشند.

مقوله تشبیه به اعتبار لفظ و معنا و ذکر و حذف ارکان به انواع مختلفی تقسیم میشود .

تشبیه در یک نگاه

1- به اعتبار ارکان :

الف- مشبه

الف 1- به اعتبار لفظ

الف 1-1- مفرد

الف 1-2- مقید

الف 1-3- مرکب

الف 2- به اعتبار معنا

الف 1-2- حسی

الف 2-2- عقلی

ب- مشبه به

ب 1- به اعتبار لفظ

ب 1-1- مفرد

ب 1-2- مقید

ب 1-3- مرکب

ج- وجه شبه

ج 1- به اعتبار حذف و ذکر

ج 1-1- مذکور: تشبیه مفصل

ج 1-2- محذوف: تشبیه مجمل

ج 2- به اعتبار لفظ

ج 1-2- مفرد

ج 2-2- متعدد

ج 2-3- مرکب تشبیه تمثیل

ج 3- به اعتبار معنا --- دوگانه (استخدام)

ج-4 تشبیه بلیغ

ج 4-1 - اضافه تشبیهی

ج 4-2- اسنادی

د- ادات تشبیه

د1- مذکور: تشبیه مرسل

د2- محذوف: تشبیه موکد

2- به اعتبار شکل

جمع

تسویه

ملفوف

مفروق

3- به اعتبار مفهوم

معکوس

مضمر

مشروط

تفضیل

1- تشبیه به اعتبار ارکان

ارکان:

الف) مشبه:

کلمه ایست که تشبیه را بر مبنای آن آغاز کرده و قصد ادعای همانندی آن با امر دیگر را داریم. در این تحقیق مشبه با نماد M نشان داده می شود.

ب) مشبه به:

کلمه ای که ادعای همانندی مشبه با آن را (در صفتی بارز) داشته و معمولا در آن صفت ، آن را بالا تر از مشبه می دانیم . در این تحقیق مشبه به با نماد B نشان داده می شود.

ج) وجه شبه:

امری که موجب بر انگیزتن ذهن ما در ادعای همانندی بین مشبه و مشبه به شده باشد و آن را بین مشبه و مشبه به مشترک می دانیم . وجه شبه می تواند مذکور یا محذوف باشد . در این تحقیق وجه شبه با نماد V نشان داده می شود.

د) ادات تشبیه:

کلمه ای که کمک آن میتوان مشابَهت بین مشبه و مشبه به را نشان داد. اسامی ((چون ، همچون ، مانند ، مثل ، چنانچه و ...)) و افعال ((ماند ، گویی ، پنداری و ...)) و کلماتی از این دست که معنای همانندی را برسانند جزو ادات تشبیه قرار می گیرند . در این تحقیق ادات تشبیه با نماد A نشان داده می شود.

اقسام ارکان:

مشبه و مشبه به، به اعتبار لفظ خود دارای سه حالت مفرد ، مقید و مرکب می باشند که توضیح آن به قرار زیر است:

مشبه و مشبه به مفرد:

((مفرد تصور و تصویر یک هیئت یا یک چیز است)) (شمیسا، 1374:ص71)

به عبارت دیگر مشبه و مشبه به مفرد ، خالی از هرگونه قید وصفی ، اضافی و یا ترکیبی هستند. در این تحقیق مشبه مفرد با نماد M1 و مشبه به مفرد با نماد B1 نشان داده می شود .

مشبه و مشبه به مقید:

((مقید تصویر و تصور مفردی است که مقید به قیدی باشد)) (شمیسا، 1374:ص71) در واقع هر گونه صفت یا قید (وصفی ، اضافی، شمارشی، اشاره و ...) به مشبه یا مشبه به ، عنوان مقید میدهد. در این تحقیق، مشبه مقید با نماد M2 و مشبه به مقید با نماد B2 نشان داده میشود.

مشبه و مشبه به مرکب:

((مرکب یک هیئت انضمامی است و به قول قدما مرکب ، هیئت منتزع از چند چیز است و با زبان امروز تابلو و تصویری است ذهنی که چند چیز در به وجود آوردن آن نقش داشته باشند))
(شمیسا، 1374:ص 71) برای درک بهتر میتوان مشبه یا مشبه به مرکب را دارای حیز مکانی دانست. یعنی بتوانیم آنرا در یک مکان تصور کنیم. در این تحقیق مشبه مرکب با نماد M3 و مشبه به مرکب با نماد B3 نشان داده میشود.

مشبه و مشبه به به اعتبار معنای خود نیز حالتی دارند که دو مقوله حسی و عقلی از آن جمله اند .

مشبه و مشبه به حسی:

((مراد از حسی اموری است که با یکی از حواس پنج گانه چشایی، بینایی ، بساوایی، شنوایی ، و بویایی قابل درک باشند ، یعنی به طور کلی وجود عینی داشته باشند)) (شمیسا، 1374:ص 62) و یا از نظر اعتقادی به وسیله ای قابل درک توسط یکی از حواس پنجگانه باشد. در این تحقیق مشبه یا مشبه به حسی ، با نماد H نشان داده می شود.

مشبه و مشبه به عقلی:

((عقلی در اصطلاح علم بیان سنتی هر چیزی است که با یکی از حواس خمس قابل درک نباشد))
(شمیسا، 1374:ص 63) بنابر این اموری از قبیل اندوه و شادی و لذت و درد و ... نیز جزو امور عقلی هستند. همین طور امور اعتقادی مانند بهشت و دوزخ و آخرت و... که بصورت کلی توسط حواس درک نمی شوند، عقلی محسوب شده ولی جزییات آنها مثل آتش دوزخ و یا نهرهای بهشتی ، جزو امور حسی محسوب می شوند. در این تحقیق مشبه یا مشبه عقلی با نماد L نشان داده می شود.

تقسیم بندی تشبیه به اعتبار حسی و عقلی بودن طرفین آن ، از تقسیم بندی های مهم تشبیهی است و همه کتب بیانی فصل مشبعی را به آن اختصاص داده اند. تشبیه به این اعتبار چهار قسم پیدا می کند:

1- هر دو طرف تشبیه حسی باشند که در این تحقیق بصورت HH نشان داده می شود.

2- هر دو طرف تشبیه عقلی باشند که در این تحقیق بصورت LL نشان داده می شود.

3- مشبه حسی و مشبه به عقلی باشد که در این تحقیق بصورت HL نشان داده می شود.

4- مشبه عقلی و مشبه به حسی باشد که در این تحقیق بصورت LH نشان داده می شود.

اگر وجه شبه در تشبیه مذکور باشد آن را تشبیه مفصل می گویند . تشبیه های ساده و کهنه تر اغلب مفصل هستند. در این تحقیق تشبیه مفصل با نماد V1 نشان داده می شود.

چنانچه وجه شبه ذکر نگردد ، تشبیه را تشبیه مجمل می گویند. این نوع از تشبیه بیشتر مورد نظر بوده و هنری تر می نماید . چرا که مایه های خیال ورزی در ذهن را بیشتر تقویت می کند و تشبیه را به هدف نهایی خود که تکاپوی ذهنی بیشتر است ، نزدیک تر می نماید . در این تحقیق تشبیه مجمل با نماد V2 نشان داده می شود.

وجه شبه نیز به اعتبار لفظ می تواند مفرد ، متعدد ، و مرکب باشد .

اگر اشتراکی که بین مشبه و مشبه به وجود دارد ، تنها یک امر و در حقیقت ادعای همانندی مابین آن دو فقط در یک مورد باشد ، وجه شبه مفرد است.

((وجه شبه مفرد وقتی است که از یکی بیشتر نباشد : فقط یک مطلب ، مانند تشبیه گل به آتش از نظر سرخی))

در این تحقیق وجه شبه مفرد با نماد V7 نشان داده می شود.

هرگاه ادعای همانندی بر پایه چند مورد شکل گرفته باشد ، آنگاه وجه شبه را متعدد می گویند.

((وجه شبه متعدد آن است که از یکی بیشتر باشد مانند تشبیه گونه به گل از نظر لطافت و سرخی یا تشبیه صورت به ماه از نظر گردی و درخشندگی))

در این تحقیق وجه شبه متعدد با نماد V8 نشان داده می شود.

لازم به ذکر است که برخی وجه شبه ها ممکن است در ابتدا متعدد به نظر آیند ، ولی معنا در حقیقت یکی باشد مثلا چنانچه در مشبه به آب ریال وجه شبه، زلالی و پاکی باشد ، مفرد است ولی اگر منظور ، زلالی و گوارایی باشد ، متعدد محسوب می شود.

وجه شبه مرکب آن است که ترکیبی از موارد گوناگون در یک هیأت جمع آمده باشند. به طوریکه از کل این هیأت یک مطلب بدست آید . این نوع از تشبیه بسیار مورد توجه است ، چرا که ذهن میبایست با تلاش بیشتر وجه شبه آن را درک کند که موجب هرچه بیشتر ورزیده کردن اذهان می شود و این همان چیزی است که ادبیات در پی آن است.

« وجه شبه مرکب هنر ترین وجه شبه است و از مشبه به مرکب اخذ می شود ، هیأت حاصله (ایماژ ، تصویر ، تابلو) از امور متعدد است و به اصطلاح منتزاع از چند چیز است. »
(شمیسا، 1374:صص 101 و 102)

در این تحقیق وجه شبه مرکب با نماد V9 نشان داده می شود.

تشبیه تمثیل:

تشبیهی را که وجه شبه آن مرکب باشد و مشبه به آن نیز مثل یا حکایتی را یاد آور شود تشبیه تمثیل می گویند.

«تشبیه تمثیل، تشبیهی است که مشبه به آن جنبه مثل یا حکایت داشته باشد . در تشبیه تمثیل مشبه امری معقول و مرکب است که برای تقریر و اثبات آن مشبه بهی مرکب و محسوس ذکر می شود. ادات تشبیه را باید به ((مثل این می ماند که)) تأویل کرد.» (شمیسا، 1374:صص 104 و 105)
در این تحقیق وجه شبه تشبیه تمثیل با نماد v10 نشان داده می شود.

وجه شبه دوگانه یا استخدام:

هرگاه وجه شبه به گونه ای انتخاب شود که در ارتباط با یکی از طرفین تشبیه یک معنای حسی و در ارتباط با طرف دیگر یک معنای عقلی داشته باشد آن را وجه شبه دوگانه گفته و این صنعت را استخدام می نامند.

«گاهی وجه شبه در ارتباط با مشبه یک معنی و در ارتباط با مشبه به معنی دیگری دارد و یک با حسی و بار دیگر عقلی است.» (شمیسا، 1374:ص 100)

در این تحقیق وجه شبه دوگانه با نماد V6 نشان داده می شود.

ادات تشبیه نیز می تواند مذکور یا محذوف باشند. به اعتبار این حذف و ذکر تشبیه دو قسم خواهد داشت:

اگر ادات تشبیه در جمله ذکر شده باشند، تشبیه را مرسل می گویند. در این تحقیق تشبیه مرسل با نماد A1 نشان داده می شود.

اگر ادات تشبیه در جمله ذکر نشوند، تشبیه را مؤکد یا بالکنایه می گویند. در این تحقیق تشبیه مؤکد با نماد A2 نشان داده می شود.

تشبیه بلیغ:

از ترکیب تشبیه مجمل و تشبیه مؤکد تشبیهی به دست می آید که وجه شبه و ادات تشبیه در آن محذوف است و به جهت بلاغت بسیاری که برای آن قائل هستند عنوان تشبیه بلیغ را دارد. به جهت اهمیت وجه شبه در تشبیه این مورد جزو زیر گروه وجه شبه قرار گرفته و با نماد V3 نشان داده می شود.

تشبیه بلیغ دو زیر مجموعه دارد که ذیلا بررسی می شود:

اضافه تشبیهی:

هرگاه ترکیب اضافی به صورتی باشد که مضاف به مضاف الیه و یا بالعکس تشبیه شده باشد آن ترکیب اضافی را اضافه تشبیهی می گویند.

« تشبیهی است که در آن مشبه و مشبه به، به هم اضافه شده باشند و در این صورت ادات تشبیه و وجه شبه محذوف است. به اصطلاح علم بیان تشبیه هم مجمل است هم مؤکد. به این پونه تشبیه در علم بیان تشبیه بلیغ می گویند.» (شمیسا، 1374:ص110)

هر چند اضافه تشبیهی یک بحث دستوری است، ولی از آنجا که ساختمان آن در بسیاری موارد بر تشبیه بلیغ منطبق است، در این مبحث بیانی نیز وارد شده و در این تحقیق با نماد V4 نشان داده می شود.

اسنادی:

تشبیهی که ادات و وجه شبه در آن حذف شده باشد و مشبه و مشبه به همراه با یک فعل اسنادی می آیند یعنی در حقیقت مشبه به، به عنوان مسند مشبه ذکر شود.

« تشبیه بلیغ یعنی تشبیهی که در آن ادات تشبیه و وجه شبه حذف شده باشند، می تواند بصورت غی اضافی نیز به کار رود و در این صورت اغراق در آن به اوج می رسد زیرا در کلام ادعای همسان بودن قوی تر از ادعای شبیه بودن است.» (همان:صص110و111)